Nekoč pomembna dejavnost danes propada

Piran, Izola in Koper so bili z močno razvitim zasebnim ribolovom gospodarska središča že v daljni preteklosti – Zasebno ribištvo in ribja predelovalna industrija sta zaposlovala velik del obalnega prebivalstva – Danes se je ulov zmanjšal na odstotek tistega iz leta 1990

Tekst: **Katja Željan**

»Sergio Perentin in Giuseppe Bertok sta bila ribiča iz mojega otroštva, še vedno ju živo vidim pred seboj – prvi je bil urejen in prijeten gospod, ki so ga vsi nadvse spoštovali, drugi pa posebnež, ki je vedno hodil bos naokrog,« pripoveduje dr. Nadja Terčon, kustosinja za novejšo zgodovino pomorstva in avtorica prenovljene muzejske zbirke o ribištvu v severozahodni Istri. »Njuni podobi iz moje mladosti se povezujeta z ulovi cipljev, ki so jih tukajšnji ribiči lovili tako, da so s čolni obkrožili jato in potem vlekli mreže z ulovom na obalo. In vse v Piranu je dišalo po teh cipljih, sploh ko so jih cvrli. Danes je drugače, cipljev je malo, letos sploh ni bilo ulova,« se spominja, medtem ko se po stopnišču Pomorskega muzeja Sergej Mašera sprehajava med tematsko zaokroženimi in z občutkom osvetljenimi vitrinami. V njih predmeti piranskih ribičev, na novo razstavljeni ladijski modeli, dokumenti in številne fotografije nemo pripovedujejo zgodbo o nekoč pomembni gospodarski dejavnosti, ki danes kot množična panoga z zaslužkom za velik del prebivalstva praktično izginja.

Ribištvo je bilo v severozahodni Istri v preteklosti pomembna gospodarska dejavnosti. Že od 10. stoletja so si ribolovno pravico tukaj delila zemljiška gospostva in komune. Piranska komuna je imela v posesti štiri ribje rezervate, ki jih je vsako leto dajala v zakup piranskim zasebnikom. Slednji so jih oddajali ribičem, od katerih so prejemali za plačilo del vrednosti ulova. V srednjem veku so bila ribiška plovila predvsem barke na vesla. Te so bile odprte in so jih poganjali s tremi ali štirimi vesli, občasno pa z majhnimi jadri, katerim se je kasneje pridružilo krmilo. Med opremo so imele tudi sidro z vrvjo, pokrivalo iz platna in drugo. Imenovale so se bragoci, bateli, [illegible] batelini in sanduli.

Ribiči so ribarili v vodah vzdolž cele zahodne Istre, v Kvarnerskem zalivu in tudi v Dalmaciji. Prevladoval je mali priobalni ribolov. Ta je razcvet dosegel sredi 19. stoletja. V preteklosti se je ribištvo [illegible] povezovalo tudi z drugimi pomorskimi dejavnostmi: s pomorskim prometom, z ladjedelstvom, s proizvodnjo mreč in vrvi, [illegible]stvom pa tudi kmetijstvom. Ribiči so za daljšo uporabo svežega ulova uporabljali klasične načine konzerviranja ribjega ulova: [illegible]šenje, soljenje in dimljenje), v drugi polovici 19. stoletja pa so bile v Izoli in v Kopru zgrajene tovarne za predelavo rib. Piran zavzema [illegible] si je Izola s svojo proizvodnjo in ribiško floto utrdila [illegible] membnejšega ribiškega mesta. Kot zanimivost naj dodamo, da je bil v Križu pri Trstu vse do leta 1954 poznan lov na [illegible] »tone«, kot jim pravijo v krajih od Trsta do Devina. Potekal je od avgusta do oktobra, pri njem pa niso sodelovali le slovenski ribiči, temveč vsi prebivalci vasi.

Skenirano s CamScannerjem

Skenirano s CamScannerjem

Ribe so iz Pirana in Izole vozili tako v Trst kot v Ljubljano. Na fotografiji ribarnica v Ljubljani okrog leta 1955.

PRENOVLJENA ZBIRKA

Večina eksponatov prenovljene zbirke je bila že razstavljena v prejšnji zbirki, ki jo je postavila zdaj pokojna etnologinja Zora Žagar, dodali pa so nekaj ladijskih modelov in fotografij. »Prejšnja zbirka je bila brezčasna in zelo lepa, zato mi je bilo težko karkoli iz nje odstraniti. Zdaj smo nekoliko spremenili vsebino in postavitev, tako da razstava ni več zgolj etnološka, ampak tudi zgodovinska. Pri tem smo bili zelo omejeni zaradi majhnosti in oblik vitrin,« pravi dr. Nadja Terčon. Še za enkrat toliko materiala, kot ga je na ogled na razstavi o ribištvu, je prav zaradi majhnosti razstavnih površin ostalo v muzejskih depojih. Gre predvsem za ribiško opremo, na primer mreže, ter gradivo in predmete iz tovarn konzerv. To so majhni predmeti, saj za večje, na primer plovila, nimajo prostora niti v skladiščih. Kot je dejala, je še vedno aktualna misel prvega direktorja muzeja Miroslava Pahorja, da gre za muzej človeka, ne za muzej ladij. V teh okoliščinah je posebej pomembno izdajanje monografij, s čimer so v Pomorskem muzeju Sergej Mašera »pokrili« tiste zgodbe, ki bi sicer šle v pozabo.

Posebnost in dodana vrednost prenovljene muzejske zbirke o ribištvu v severozahodni Istri so brez dvoma na novo digitalizirane grafike o ribolovu in konzerviranju rib v Evropi iz Metodične enciklopedije iz leta 1797, ki jo hrani muzej v muzejskem fondu stare piranske mestne knjižnice Biblioteche Civiche.

Ribe so lovili celo – z eksplozivom

Ker se prenovljena muzejska zbirka o ribištvu v severozahodni Istri v Pomorskem muzeju Sergej Mašera osredotoča predvsem na Piran in Pirančane – veliko drugih predmetov, povezanih z ribištvom v Istri namreč hrani muzejska zbirka Izolana, hiša morja, v bližnji Izoli – velja omeniti, da je bil v preteklosti tudi v Piranu razvit zlasti zasebni ribolov, od začetka 20. stoletja do konca petdesetih let 20. stoletja pa je prednjačil zadružni (Ribiška zadruga v Piranu/Cooperativa fra pescatori di Pirano), po drugi svetovni vojni pa državni oziroma družbeni. Takrat sta v Piranu delovala ribolovno podjetje Ribič Piran in Ribiška šola Piran.

»Za piranske ribiče je bil značilen lov na ciplje v Portoroškem zalivu. Potekal je v zimskih mesecih, najpogosteje februarja. Lov na ciplje ima v Istri dolgo tradicijo. Sprva je bila tovrstna ribolovna pravica v domeni cerkve in plemstva, kasneje pa ribiških zadrug in podjetij ter posameznikov s koncesijo. Ti so skrbeli za upravljanje in vzdrževanje rezervata cipljev v Seči ter imeli koncesijo nad ulovom. Letno so ulovili dva do tri vagone cipljev in druge plemenite ribe. Ribiški čolni so bili privezani v piranskem mandraču, po njegovem zasutju leta 1894 pa v notranjem bazenu pristanišča pred palačama Trevisini in Gabrielli,« poudarja dr. Nadja Terčon.

Tam so ribiči opravljali vsa potrebna ribiška dela. V Piranskem zalivu in drugod ob obali (Fizine, Debeli rtič, morda Viližan) so sicer že iz antičnih časov znani poskusi gojenja vodnih organizmov v ribogojnicah, o čemer pričajo ostanki zidov ribogojniških bazenov. Začetki morskega ribogojstva v novejšem času so povezani z ustanovitvijo Avstrijskega morskega in ribogojnega društva leta 1888 v Trstu. Načinom ribolova je v prenovljeni muzejski zbirki posvečena posebna vitrina. Tako lahko izvemo, da so ribiči navadno lovili v obdobjih

Skenirano s CamScannerjem

Po drugi svetovni vojni sta v Piranu delovala ribolovno podjetje Ribič Piran (na fotografiji je njihova ladja) in Ribiška šola Piran.

mraka, ko se mesec na nebu ne pojavlja ali pa se pojavlja samo del noči. V tem času so ribiči lovili predvsem pelaške (plave) ribe, ki so bile glavna surovina ribje predelovalne industrije. Zunaj mraka pa je potekal ribolov na pridnene (bele) ribe. Ob mesečini ribolova ni bilo. Poletni ribolov je bil ribolov na malo plavo ribo in na ribe selivke v temnih nočeh med majem in septembrom; lovili so z lučjo, pritrjeno na premcu, ki je privabljala ribe. Zimski ali globinski ribolov, pri katerem so lovili ribe selivke, glavonožce in rake, je potekal od novembra do aprila z vlečnimi mrežami. Večinoma so bile to pridnene vlečne mreže s širilkami (koče), tartane in mreže, imenovane grippo.
Za priobalni ribolov so uporabljali stoječe mreže. Poseben je bil lov na ciplje. Ko so se v Portoroškem zalivu ciplji zbirali v jate na več mestih, so jih piranski ribiči s čolni obkolili, zajeli v mreže ter povlekli na obalo. Pa ste vedeli, da so se piranski ribiči zatekali tudi k ribolovu z eksplozivom? Oblasti so ga prepovedovale (avstrijski zakon iz leta 1871) in preganjale, saj je bil nevaren. Tudi odkup tako ulovljenih rib je bil prepovedan. Z meddržavnimi pogodbami (na primer leta 1878 med Italijo in Avstro-Ogrsko) so poskušali prepovedati tudi ribolov z vlečnimi mrežami kočami.

»Čožoti« so jim odžirali zaslužek

In če se morebiti sprašujete, kakšna ribiška plovila in mreže so pri svojem delu uporabljali piranski ribiči, imamo odgovore tudi na ti dve vprašanji. V preteklosti so ribiči za ribolov uporabljali lesena plovila na vesla in jadra, z modernizacijo pa so jih opremljali z motorjem. Vse do sredine 20. stoletja so uporabljali tradicionalna plovila: bragoce, trabakole, pelige, bracere, tope, batane, bateline, pasare in druge, ki so bila grajena pretežno v lokalnih škverih in ladjedelnicah, najmanjše, večinoma s ploskim dnom, pa v mestnih ribiških

Mreže so ribiči redno vzdrževali, ženske pa so jih šivale in krpale z velikimi lesenimi ali koščenimi iglami.

Skenirano s CamScannerjem

70. OBLETNICA USTANOVITVE MUZEJA

Pomorski muzej Sergej Mašera Piran prav letos obeležuje 70-letnico svojega delovanja, jubilej pa bodo zaznamovali z več prireditvami skozi vse leto 2024. Poleg odprtja prenovljene stalne muzejske zbirke o ribištvu v severozahodni Istri bodo pripravili tudi mednarodni simpozij o Sergeju Mašeri, po katerem se muzej imenuje, in Milanu Spasiću, ki sta aprila leta 1941 v Boki Kotorski žrtvovala svoje življenje, da sta razstrelila rušilec Zagreb, da ne bi padel v roke italijanski vojski. Pri tej razstavi bodo sodelovali s srbskim veleposlaništvom v Sloveniji, več črnogorskimi partnerji in z več muzeji ob jadranski obali. Slovensko pomorstvo in sam muzej bodo promovirali na najmanj štirih regatah, na katerih bo nastopila jadrnica Galeb, ki sta jo muzeju zapustila baletnika ter morjeplovca Pino in Pia Mlakar. V Piranu bodo letos gostili razstavi pomorskih muzejev iz Umaga in Pulja. Razstava Piranskega muzeja, posvečena Splošni plovbi in slovenskim ladjam, pa bo gostovala v Splitu, Kotorju in na Reki.

kleteh ali na dvoriščih. Nekatera plovila so uporabljali tudi za prevoze tovora, druge pa za jadranje. Manjša so uporabljali za priobalni ribolov, večja pa za ribolov na odprtem morju. Posadke ribiških ladij so za svoje pristanke, priveze in ribiško dejavnost uporabljale mestna pristanišča.

Pogosto so na bragocih pripluli v istrske vode ribiči iz italijanske Chioggie, t. i. Čožoti. Ti so istrskim obalnim ribičem odžirali zaslužek, oblastem pa, z neupoštevanjem pravil, povzročali velike težave. Po svoje so bili to ribiči pirati, ki naj bi lovili praktično po celem Jadranu. »Včasih se o njih govori, drugič ne. A ko so prišli sem, je menda tekla kri, ker so se s tukajšnjimi ribiči pretepali, tudi z noži,« pravi dr. Nadja Terčon. To pa seveda niso bili edini ribiški incidenti. »Do incidentov je prihajalo tudi med Slovenci in Hrvati v največji sezoni na območju, kjer naj bi potekala morska meja med mladima osamosvojenima državama Slovenijo in Hrvaško. Mi tega v Piranu sicer ne vidimo, a ko prideš domov, o tovrstnih incidentih takoj izveš iz medijev. Je pa res, da so naši ribiči, ko še ni bilo meje, lovili v jugoslovanskem prostoru in da so ladje tedanjega Delamarisa plule vse do Malega in Velikega Lošinja,« priznava sogovornica.

Prenovljena zbirka o ribištvu v severozahodni Istri predstavlja tudi materiale za šivanje mrež, velike in majhne mreže, kako so jih barvali in šivali. »Šivanje oziroma krpanje mrež so opravljale ženske, to je bilo delo, ki je terjalo ure in ure potrpljenja ter jeklene živce,« je prepričana. Ribiške mreže so bile sicer spletene iz lanenih in konopljenih vrvic, v drugi polovici 19. stoletja je konopljo in lan zamenjal bombaž, tega pa v drugi polovici 20. stoletja umetni materiali. Tudi naravno pluto za plovce je zamenjala umetna. Za plovce so uporabili koščke lesa ali drevesno skorjo črnega topola in breze, kasneje plutovca, za uteži pa majhne okrogle kamne ali uteži iz žgane gline. Mreže so ribiči redno vzdrževali, ženske pa so jih šivale in krpale z velikimi lesenimi ali koščenimi iglami.

Prekuhana pinijeva ali borova skorja je mrežam dala značilno rjavo barvo, ki jih je ščitila pred obrabo in razjedajočo morsko soljo. Sušili so jih na obali. Glede na sestavo mrež ter načine in tehnike ribolova so ribiči po navedbah dr. Nadje Terčon poznali več tipov mrež: enojne in trojne mreže, vlečne, obkroževalne, stoječe itd. Ciplje so, na primer, lovili z do 1500 metrov dolgimi mrežami tratami. Vsako izmed njih sta razpenjali dve ladji, v pomoč pa so jima bili pomožni čolni.

Leta 1948 je bilo v Izoli ustanovljeno ribiško podjetje Riba, ki se je ukvarjalo z ribolovom, odkupom in prodajo rib ter izdelkov ribje industrije. V Piranu pa je po drugi svetovni vojni krajši čas delovalo podjetje Ribič.

Skenirano s CamScannerjem

Sergio Perentin in Giuseppe Bertok sta bila ribiča iz mojega otroštva, še vedno ju živo vidim pred seboj, pripoveduje kustosinja dr. Nadja Terčon.

Ženske, dolgo zapostavljena delovna sila

Ribiške ladje in čolni so bili skupaj z opremo večinoma v lasti zasebnikov. Nekateri izmed njih so se združevali v ribiške zadruge. Ribiške zadruge so delovale v vseh treh obalnih mestih, a najbolje organizirana ter najdlje časa delujoča je bila prav ribiška zadruga v Piranu. Zasebno ribištvo in ribja predelovalna industrija sta se med seboj povezovala, se združevala ter zaposlovala velik del obalnega prebivalstva. Na ribiških ladjah so delali tudi ribiči, ki niso imeli svojih plovil.

Tovarni Ampelea in Arrigoni v Izoli sta med obema svetovnima vojnama ustanovili svoji ladjedelnici, kjer sta gradili in popravljali tudi plovila iz lastnih ribiških flot. Leta 1948 je bilo v Izoli ustanovljeno ribiško podjetje Riba, ki je leta 1953 prevzelo tudi obe tovarniški floti in se ukvarjalo z ribolovom, odkupom in prodajo rib ter izdelkov ribje industrije. V Piranu je po drugi svetovni vojni krajši čas delovalo tudi podjetje Ribič, po njegovi ukinitvi leta 1959 pa je večji del njegove flote prevzelo podjetje Riba iz Izole.

V obdobju povojnega izseljevanja italijanskega prebivalstva v Italijo (1945–1954) je odšlo tudi veliko ribičev, ki so jih nadomestili novi zaposleni. Leta 1959 je bil ustanovljen Kombinat konzervne industrije Delamaris (KKID) Izola, v katerega so se vključili vsa obalna ribolovna podjetja in ribje predelovalne tovarne. Pod tem imenom je deloval vse do reorganizacije v podjetje Droga, a med ljudmi se je ta del gospodarstva v zavesti usidral le kot Delamaris.

Da je bila trgovina z ribami v preteklosti tu zelo razvita, se lahko prepričamo z ogledom fotografskega sklopa zbirke. »Ribiči so svoj ulov

Leta 1959 je bil ustanovljen Kombinat konzervne industrije Delamaris (KKID) Izola, v katerega so se vključili vsa obalna ribolovna podjetja in ribje predelovalne tovarne. Ladje tedanjega Delamarisa so plule vse do Malega in Velikega Lošinja.

Skenirano s CamScannerjem

Moški so bili ribiči, ženske so bile zaposlene v tovarnah kot delavke, da bi si prislužile denar za balo. Navadno so po poroki delo v tovarni opustile.

prodajali na domačem ribjem trgu in v Trstu, kjer je zaradi specifične sestave meščanskega prebivalstva vladalo veliko povpraševanje po kvalitetni beli ribi in drugih morskih dobrotah. Ribe so v Trst vozili z lesenimi tradicionalnimi plovili in so bile poleg vina in oljčnega olja najpogostejši tovor. Prevažali so tako sveže kot soljene ribe. Ko se je zaradi povojnih meddržavnih napetosti poostril nadzor nad mejo, so bele ribe tihotapili v Trst in si s tem zaslužkom pomagali pri preživljanju,« poudarja dr. Nadja Terčon.

Po ustanovitvi ribjih tovarn v Izoli in Kopru so po njenih besedah plavo ribo prodajali predvsem njim. S tovarniško predelavo rib in razvojem proizvodnje se je zmanjšala skrb ribičev, kako spraviti na trg viške ulovljenih rib in že soljeno zalogo. Konzervirane ribe so prodajali celo na bolj oddaljenih tržiščih in si tako zagotovili zaslužek v času mrtve ribolovne sezone. Ker so ribe hitro pokvarljivo blago, je bilo treba ob velikih količinah ulova presežke čim dlje ohraniti. Postopoma so se razvili različni načini konzerviranja rib, ki so temeljili na dolgoletnih izkušnjah: soljenje, sušenje, dimljenje, mariniranje in kasneje zamrzovanje. Ljudje so si tako priskrbeli prehrano za čas, ko ni bilo dobrega ulova.

V 19. stoletju je ribolov močno napredoval in pojavili so se veliki tržni viški svežih in klasično konzerviranih rib. Prav v tem obdobju lahko iščemo tudi korenine industrijske predelave rib na vzhodni obali Jadrana, ki je zelo zgodaj sprejela znanje o konzerviranju živil. Tovarne, v katerih so v glavnem predelovali malo plavo ribo, so začele rasti v bližini glavnih lovišč male plave ribe. Tako so si tovarne zagotovile hitro in lažje sprejemanje svežih rib. Najbolj znani tovarni v Izoli sta bili Delamaris (ustanovljena leta 1879; Société Générale Française, Ampelea, Ex Ampelea, Iris) in Argo (ustanovljena leta 1881; Warhanek, Arrigoni) v Izoli, v Kopru pa De Langlade (ustanovljena 1890; Depangher, Ikra). Poleg teh je med obema svetovnima vojnama za krajše obdobje v Izoli in Kopru delovalo še več drugih tovarn.

Dr. Nadja Terčon v prenovljeni muzejski zbirki še posebej izpostavlja pričevanja o ženski delovni sili v tovarnah konzerv. Moški so bili ribiči, ženske so bile zaposlene v tovarnah kot delavke. Delale so mestne žene, ki so izvirale iz ribiških družin in so bile italijanske narodnosti, ter dekleta in žene iz neposrednega vaškega zaledja obalnih mest, ki so bile slovenskega rodu. Z delom v tovarnah so si želele prislužiti denar za balo. Navadno so po poroki delo v tovarni opustile. »Ženske so v morskem ribolovu imele zapostavljeno vlogo. Smele so pomagati kvečjemu pri pletenju ali krpanju mrež, pripravah na ribolov in pripravah ulova v okusne jedi. Njihova vloga se je v ribištvu spremenila, ko so v Izoli začele nastajati ribje tovarne in so postale glavna delovna sila,« izpostavlja avtorica prenovljene muzejske zbirke.

S prenovo zbirke o ribištvu so po njenih besedah želeli predvsem dati novo dodano vrednost ribištvu, ki skoraj izginja kot množična panoga z zaslužkom za velik del prebivalstva. »Bojim se sicer, da je to bolj ribištvo za muzej kot ribištvo za prihodnost, vendar sem muzejska delavka in moja naloga je tukaj opravljena,« je pripomnila ob odprtju prenovljene zbirke. Na propad ribištva v Sloveniji je v pisni poslanici ob odprtju razstave spomnil tudi predsedujoči barcelonski konvenciji o varstvu Sredozemskega morja Mitja Bricelj. Navedel je, da se je ulov zmanjšal na odstotek tistega iz leta 1990. Hkrati je opozoril, da bo z razglasitvijo izključne hrvaške in italijanske gospodarske cone v Jadranu Slovenija izgubila še zadnje priložnosti za razvoj ribištva. ■

Skenirano s CamScannerjem

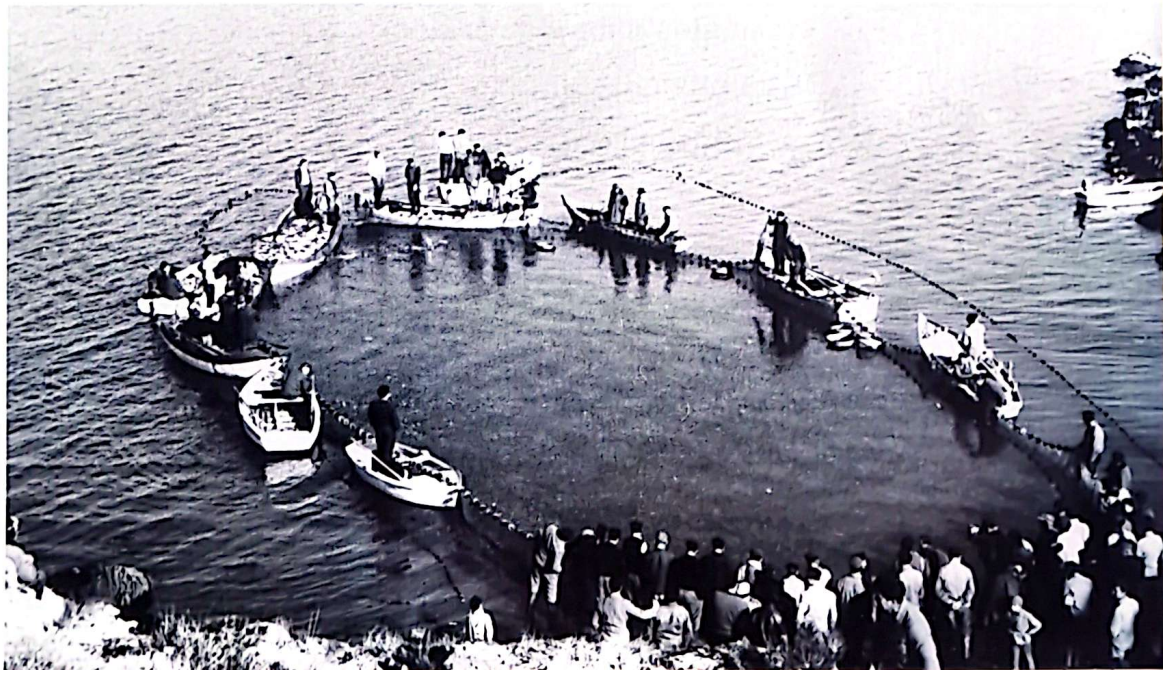

Poseben je bil lov na cipije. Ko so se v Portoroškem zalivu cipiji zbirali v jate na več mestih, so jih piranski ribiči s čolni obkolili, zajeli v mreže ter povlekli na obalo.

Skenirano s CamScannerjem